

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.65

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.1.9>

ЩОДО НАЛЕЖНИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА У РАЗІ ПРОПУСКУ СТРОКУ НА ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ: АНАЛІЗ ОСТАННІХ ТЕНДЕНЦІЙ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Вечерова Євгенія Миколаївна,

orcid.org/0009-0009-9704-1194

кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат, індивідуальна адвокатська діяльність

Статтю присвячено комплексному аналізу належних та ефективних способів судового захисту порушеного права у разі пропуску строку на прийняття спадщини в умовах трансформації сучасної судової практики. Дослідження здійснено крізь призму співвідношення загальних способів захисту цивільних прав, передбачених ст. 16 ЦК України, та спеціальних норм спадкового права, зокрема статей 1268, 1270, 1272 ЦК України, а також з урахуванням принципу правової визначеності та доктрини ефективного способу захисту.

Проаналізовано актуальні тенденції правозастосування 2024–2025 років, які свідчать про посилення вимог до доведення поважності причин пропуску шестимісячного строку для прийняття спадщини та зростання кількості відмов у задоволенні позовів про визначення додаткового строку. Узагальнено підходи судів щодо оцінки таких причин, як проживання за кордоном, юридична необізнаність, зміни законодавства чи необізнаність про смерть спадкодавця.

Особливу увагу приділено альтернативному способу захисту - встановленню факту постійного проживання спадкоємця зі спадкодавцем на час відкриття спадщини як підставі визнання фактичного прийняття спадщини відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України. На основі аналізу новітніх постанов Верховного Суду обґрунтовано самостійність та належність цього способу захисту за відсутності поважних причин пропуску строку, але за наявності фактичного прийняття спадщини.

Сформульовано висновок про необхідність ретельного конструювання позовних вимог з урахуванням характеру порушення, фактичних обставин справи та актуальних тенденцій судової практики. Доведено, що помилковий вибір способу захисту може зумовити відмову в позові незалежно від матеріально-правової обґрунтованості вимог, що актуалізує значення доктрини ефективного способу захисту у спадкових правовідносинах.

Додатково обґрунтовано доцільність диференційованого підходу до вибору способу захисту залежно від наявності спору про право та характеру доказової бази, що забезпечує баланс між стабільністю цивільного обороту та гарантіями реалізації спадкових прав.

Ключові слова: спадщина, прийняття спадщини, пропуск строку, додатковий строк, способи захисту, ефективний спосіб захисту, судова практика, правова визначеність, дискреція суду.

Vecherova Evgenia. On the proper ways to protect a violated right in case of missing the deadline for accepting inheritance: analysis of recent trends in judicial practice

The article is devoted to a comprehensive analysis of appropriate and effective means of judicial protection of violated rights in case of missing the deadline for accepting inheritance in

the context of the transformation of modern judicial practice. The study was conducted through the prism of the relationship between the general methods of protection of civil rights provided for in Article 16 of the Civil Code of Ukraine and the special provisions of inheritance law, in particular Articles 1268, 1270, and 1272 of the Civil Code of Ukraine, as well as taking into account the principle of legal certainty and the doctrine of effective means of protection.

The current trends in law enforcement in 2024–2025 have been analyzed, which indicate stricter requirements for proving valid reasons for missing the six-month deadline for accepting inheritance and an increase in the number of refusals to satisfy claims for determining an additional deadline. The approaches of courts to assessing reasons such as living abroad, legal ignorance, changes in legislation, or ignorance of the death of the testator are summarized.

Particular attention is paid to an alternative method of protection — establishing the fact that the heir lived with the testator at the time of the opening of the inheritance as the basis for recognizing the actual acceptance of the inheritance in accordance with Part 3 of Article 1268 of the Civil Code of Ukraine. Based on an analysis of the latest rulings of the Supreme Court, the independence and relevance of this method of protection in the absence of valid reasons for missing the deadline, but in the presence of actual acceptance of the inheritance, is justified.

A conclusion has been formulated regarding the need for careful drafting of claims, taking into account the nature of the violation, the factual circumstances of the case, and current trends in judicial practice. It has been proven that the wrong choice of defense may result in the dismissal of the claim regardless of the substantive legal validity of the claims, which highlights the importance of the doctrine of effective defense in inheritance legal relations.

In addition, the expediency of a differentiated approach to choosing a method of protection depending on the existence of a dispute over rights and the nature of the evidence base, which ensures a balance between the stability of civil turnover and guarantees for the realization of inheritance rights, is substantiated.

Key words: inheritance, acceptance of inheritance, missed deadline, additional deadline, methods of protection, effective method of protection, judicial practice, legal certainty, court discretion.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 55 Конституції України: «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [1]. Однак в сучасній судовій практиці є усталеною правова позиція, відповідно до якої суд має право відмовити у задоволенні позову з підстави обрання неефективного способу судового захисту, щодо чого виникає велика кількість наукових дискусій та дилем.

У категорії спадкових спорів це проявляється, зокрема, у випадках, коли особи звертаються з позовами про визнання права власності на спадкове майно замість подання заяви про визначення додаткового строку для прийняття спадщини, або ж обирають інші конструкції захисту, що не узгоджуються із спеціальними нормами спадкового права.

У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз останніх тенденцій судової практики, з'ясування критеріїв належності та ефективності способів захисту у разі пропуску строку на прийняття спадщини, а також вироблення рекомен-

дацій щодо формування позовних вимог з метою забезпечення реального поновлення порушеного права та дотримання принципу правової визначеності.

Мета дослідження. Метою цієї статті є комплексний аналіз сучасних тенденцій судової практики щодо визначення належних та ефективних способів захисту порушеного права у разі пропуску строку на прийняття спадщини, з'ясування критеріїв їх застосування, а також формулювання практичних рекомендацій щодо правильного конструювання позовних вимог.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика строків прийняття спадщини та способів судового захисту у разі їх пропуску неодноразово ставала предметом наукових досліджень у працях представників цивільної школи (М.Б. Гарієвська, О.Є. Кухарев, О.П. Печений, С.А. Пилипенко, Є.О. Харитонов, Н.В. Черногор та інші), зокрема в контексті тлумачення статей 1268, 1270, 1272 ЦК України, співвідношення загальних і спеціальних способів захисту цивільних прав (ст. 16

ЦК України), а також у світлі доктрини ефективного способу захисту [2].

Водночас саме останні роки (2024–2025 рр.) продемонстрували суттєву трансформацію підходів судової практики до оцінки поважності причин пропуску строку, що зумовлює необхідність переосмислення усталених доктринальних підходів і вироблення більш адаптивних процесуальних стратегій.

Виклад основного матеріалу.

Ст. 3 ЦК України серед загальних засад цивільного судочинства визначено судовий захист цивільного права та інтересу [3].

Ст. 15 ЦК України врегульовано, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання; кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Відповідно до ч.2 ст. 16 ЦК України, законодавець встановив перелік основних способів захисту цивільних прав та інтересів, серед яких визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Такий перелік не є вичерпним, оскільки як також вбачаємо з вищезгаданої статті, законодавець надає суду можливість «захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках».

Якщо ж спадкоємець пропустив встановлений в ст. 1270 ЦК України (загальний – 6 місяців, ч.1 ст. 1270 ЦК України, спеціальний – ч.2 ст. 1270 ЦК України) строк для подання заяви про прийняття спадщини з поважних причин, закон гарантує йому спеціальний спосіб захисту порушеного права шляхом звернення до

суду з позовом про визначення додаткового строку на подання такої заяви (ч.3 ст. 1272 ЦК України). І це є основним і класичним способом захисту порушеного права у разі пропуску строку на прийняття спадщини.

Так, згідно з частиною третьою статті 1272 ЦК України за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [3].

Окремого теоретичного осмислення потребує співвідношення спеціального способу захисту, передбаченого ч. 3 ст. 1272 ЦК України, із загальноцивільністичною конструкцією відновлення становища, яке існувало до порушення права (п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Визначення додаткового строку для прийняття спадщини фактично є процесуальним механізмом відновлення можливості реалізації суб'єктивного спадкового права, яке не було реалізоване внаслідок об'єктивних перешкод. Водночас такий спосіб не спрямований на автоматичне поновлення права, а лише на створення передумов для його реалізації у нотаріальному порядку.

Таким чином, додатковий строк має похідний характер і не вирішує питання про наявність чи відсутність права на спадкування по суті. Саме це зумовлює підвищені стандарти доказування поважності причин пропуску строку, оскільки суд фактично втручається у сферу стабільності цивільного обороту та може вплинути на правове становище інших спадкоємців.

Відповідно до роз'яснень, викладених у пункті 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», вирішуючи питання визначення особі додаткового строку, суд досліджує поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини. При цьому необхідно керуватися тим, що поважними є причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій [4].

Головною ознакою поважних причин такого пропуску є те, що вони унемож-

ливають своєчасне звернення із заявою про прийняття спадщини [5]. Неподання заяви умисно чи з необережності (недбалості) не може бути підставою для визначення спадкоємцю додаткового строку для прийняття спадщини.

Поважними причинами пропуску строку визнаються, зокрема, такі: тривала хвороба спадкоємців; велика відстань між місцем постійного проживання спадкоємців і місцем знаходження спадкового майна; складні умови праці, які, зокрема, пов'язані з тривалими відрадженнями, в тому числі закордонними; перебування спадкоємців на службі у складі Збройних Сил України; необізнаність спадкоємців про наявність заповіту тощо [6].

Вирішення питання про поважність / неповажність причин пропуску строку на прийняття спадщини належить до виключної дискреції суду.

Слід констатувати, що останнім часом превалює стійка негативна судова практика щодо розгляду судами спорів про встановлення додаткового строку на прийняття спадщини.

Як наслідок, в переважній більшості випадків (близько 90% у 2024–2025 рр за підрахунками автора даної статті) суди визнають причини пропуску строку на прийняття спадщини неповажними і відмовляють в задоволенні позову.

До прикладу, до найбільш поширених неповажних причин пропуску строків на прийняття спадщини, суди традиційно у 2024–2025 р.р. відносили наступні:

- 1) проживання за межами України [7], [8], [9];
- 2) юридична необізнаність [10];
- 3) зміни в законодавстві [11];
- 4) необізнаність про смерть спадкодавця [12] тощо.

У зв'язку з наявним станом речей, заслуговує на увагу ще один дещо нетрадиційний спосіб захисту порушеного права у разі пропуску строку на прийняття спадщини. Мова іде про випадки, коли у позивача відсутні будь-які поважні причини пропуску строків на прийняття спадщини, однак він фактично проживав із спадкодавцем без реєстрації на час відкриття спадщини. У таких ситуаціях належним способом захисту порушеного

права може бути встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини за певною адресою у порядку ч.3 ст. 1268 ЦК України.

Вірність такого підходу щодо належних способів захисту порушеного права додатково може бути підтверджена й останньою правозастосовною практикою.

Так, позитивними прикладами судової практики, де використаний даний спосіб захисту порушеного права є, зокрема, постанова КЦС ВС від 05 березня 2025 року у справі № 643/12963/23[13], постанова КЦС ВС від 30 травня 2025 року у справі № 289/2500/22[14], постанова КЦС ВС від 29 жовтня 2025 року у справі № 127/36447/23[15].

Знаковою в даному ключі є й Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2024 р. у справі №759/20436/23 [16].

Обставини справи: У жовтні 2023 року представник ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до Київської міської ради, ОСОБА_2 про встановлення факту постійного проживання.

Рішенням Святошинського районного суду м. Києва від 24 листопада 2023 року у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що із постанови нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії убачається, що перешкодою в оформленні спадкових прав ОСОБА_1 у нотаріальному порядку є пропуск нею строку для подання заяви про прийняття спадщини. Позивачкою обрано неналежний спосіб захисту свого порушеного права, оскільки вона мала б звернутися до суду з позовом про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Постановою Київського апеляційного суду від 20 травня 2024 року апеляційну скаргу ОСОБА_1 залишено без задоволення. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 24 листопада 2023 року залишено без змін.

Позиція Верховного Суду: висновок судів попередніх інстанцій про неналежний спосіб захисту є помилковим.

За викладених обставин, колегія суддів Верховного Суду скасувала судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Таким чином, встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини може виступати самостійним та належним способом захисту порушеного права, якщо спадкоємець фактично прийняв спадщину шляхом постійного проживання зі спадкодавцем (ч. 3 ст. 1268 ЦК України), але не подав відповідної заяви нотаріусу у шестимісячний строк, тобто пропустив строк на прийняття спадщини.

Додатково слід враховувати, що встановлення факту проживання без реєстрації потребує належної доказової бази. Судова практика свідчить про необхідність підтвердження не лише формального перебування за однією адресою, а й реального ведення спільного побуту, наявності взаємних прав та обов'язків, що характерні для постійного проживання. Як докази можуть використовуватися показання свідків, квитанції про оплату комунальних послуг, медичні документи, акти органів місцевого самоврядування тощо.

Варто також звернути увагу на процесуальний аспект. Якщо спір між спадкоємцями відсутній, встановлення факту постійного проживання може здійснюватися у порядку окремого провадження. Натомість за наявності спору про право справа підлягає розгляду в позовному провадженні. Неправильне визначення юрисдикційної форми розгляду також може призвести до затягування процесу або відмови у відкритті провадження.

Отже, сучасна тенденція розвитку судової практики свідчить про необхідність більш глибокого доктринального осмислення співвідношення строків прийняття спадщини, фактичного прийняття спадщини та процесуальних способів їх підтвердження. Це зумовлює потребу адаптації процесуальної стратегії пред-

ставника спадкоємця до актуальної правозастосовної парадигми.

Висновки. На підставі викладеного слід констатувати такі узагальнення.

У сучасній судовій практиці простежується тенденція до суворої оцінки поважності причин пропуску строку на прийняття спадщини, що зумовлює високий відсоток відмов у задоволенні відповідних позовів.

Належними способами захисту порушеного права у разі пропуску строку на прийняття спадщини є наступні способи.

По-перше, звернення до суду з позовом про встановлення додаткового строку на прийняття спадщини у порядку ч.3 ст. 1272 ЦК України (у разі наявності поважних причин пропуску строку на прийняття спадщини).

По-друге, звернення до суду з позовом про встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини за певною адресою у порядку ч.3 ст. 1268 ЦК України (якщо існує спір про право) або ж звернення із аналогічною заявою у порядку окремого провадження (якщо спір про право відсутній) (у разі відсутності поважних причин пропуску строку на прийняття спадщини, однак за умови, що спадкоємець (позивач) фактично проживав із спадкодавцем без реєстрації на час відкриття спадщини).

Правова природа цих способів захисту є різною:

– визначення додаткового строку - це поновлення процесуальної можливості прийняття спадщини;

– встановлення факту постійного проживання - це підтвердження вже здійсненого прийняття спадщини.

Розмежування цих конструкцій має принципове значення для належного формування позовних вимог. Помилкове ототожнення фактичного прийняття спадщини із пропуском строку для її прийняття призводить до обрання неналежного способу захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О.О. Кот. – К.: Алерта, 2017. 494 с.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

4. Про судову практику у справах про спадкування: Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2024 у справі № 686/5757/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396086>.

6. Постанови КЦС ВС від 13 червня 2025 року у справі № 692/852/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128386974>

7. Постанови КЦС ВС від 05 листопада 2025 року у справі № 202,8070/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131713370>.

8. Постанови КЦС ВС від 13 січня 2025 року у справі № 188/1457/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124354373>.

9. Постанови КЦС ВС від 03 лютого 2025 року у справі № 496/6349/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124866012>

10. Постанови КЦС ВС від 25 липня 2024 року у справі № 748/2841/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121050984>

11. Постанови КЦС ВС від 13 червня 2025 року у справі № 692/852/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128386974>

12. Постанови КЦС ВС від 27 червня 2024 року у справі № 545/480/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065856>

13. Постанови КЦС ВС від 05 березня 2025 року у справі № 643/12963/23 21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125639296>

14. Постанова КЦС ВС від 30 травня 2025 року у справі № 289/2500/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127744566>

15. Постанова КЦС ВС від 29 жовтня 2025 року у справі № 127/36447/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131425986>

16. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2024 р. у справі №759/20436/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122907137>.

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)